

MAGYAR NYELV

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

VI. KÖTET.

1910. OKTÓBER.

8. SZÁM.

A magyar nyelv szláv jövevényei.

(Második közlemény.)

V.

A byzanci és a latin culturának ilyen szláv közvetítéssel való hatását más művelődési kör terminológiájában is ki lehet mutatni. Itt vannak pl. nyelvünknek az állami életre, a jogi berendezkedésre vonatkozó szláv eredetű szavai. Vegyük pl. a mi *király* szavunkat, melynek nyelvünkben való fejlődése ez: *král* vagy *krály* (előfordul az 1109. évi görög okl.-ben $\kappa\rho\alpha\lambda$ alakban írva), vö. különben MNy. IV. 24.) > *kērál(ly)* > *királ(ly)*. Hogy e szavunk szláv eredetű, rég tudjuk s így csak azt kell megmondanunk, melyik szláv nyelvből való. E kérdésre a szó hangalakjának a vizsgálata nem ad kielégítő feleletet. A szláv nyelvi alakok ezek: szerb-horv.: što-nyelvj.: *krālǫj* (gen. *krālǫja*), ča-nyelvj.: *krālǫj* (gen. *krālǫjà*), kaj.-nyelvj. *kralj* (rövid *a*-val HADB., JAMBR., BELLOSZT., JAMBR.-nél az indexben hosszú *a*-val vö. Arch. XXIX. 352.), szlov. *králj* (gen. *krālja*, hazai szlov. *kráo* és *krào*, ez utóbbira vö. PÁVEL Vashidegk. szlov. nyelvj. 12., 82., gen. *krála* és *kralá*), t. *král* (gen. *krála*), cs. *král*, lengy. *król*, or. *koról* (gen. *korolà*). Hangtani alapról lehetne a szó akár što-nyelvjárású, tehát szerb átvétel; sőt azt is lehetne mondani, hogy a szó valaha meglehetett a bolgárban is, a honnan később kivészett s mi e szót bolgár-szlávból kaptuk volna. A tárgyi alapról való vizsgálat helyes útra terel bennünket.

A legelső dolog, a mit figyelmünkre kell méltatnunk, az, hogy a görögből fordított, görög ritusú ó-egyházi szláv (bolgár) bibliákban és egyéb nyelvemlékekben a βασιλεύς mindenkor *césarǫ* > *carǫ* szóval van visszaadva. Ez indította a horvát Akadémia nagyszótára szerkesztőjét arra, hogy a horv.-szerb *krāl* szóról ezt írja (vö. V. köt. 450.): „Nem lehet azt mondani, hogy a szó őszláv, már csak azért sem, mert a legrégibb ó-egyházi szláv (bolgár) emlékekben *kralǫ* szó helyett mindig *césarǫ* fordul elő. Tény, hogy a gör. βασιλεύς *césarǫ* és *carǫ* szóval van fordítva.* E körülménynek magyarázatát a IX. századi bolgár-

* Vö. az eredetiben: „Ne može se reći da je riječ praslavenska već radi doba u koje se primila, pā i s toga što u naj starijim staroslovenskijem knigama mješte *kralǫ* ima svagda *césarǫ* istina da se grč. βασιλεύς prevodi *césarǫ* i *carǫ*“.

szlávságban kell keresnünk. Itt pedig azt találjuk, hogy a bolgárok állami életében sem a IX. században, sem pedig más időben a *králb* czimzés s vele együtt a szó elő nem fordul. A bolgár államfők legrégibb czíme *kán*, később *carb* (vö. *κωνσταντίνος* *Ἰουβιανῶν*, Izvjestija russkago arch. inst. v Konstantinopolje VII. 5. és Arch. XXI. 610., a *carbra* *Asén* oklevélét u. o. Izvj. VII. 27.). Legutóbb, mikor arról volt szó, hogy Ferdinándnak, mint bolgár királynak mi legyen bolgár nyelven a czíme, senki nem habozott egy perczig sem, hogy e czím csakis *carb* lehet. Ez alkalomból JAGIĆ V. egy igen értékes cikket írt a „Neue Freie Presse“-be (1909 febr. 20-iki szám; ismertettem MNy. V. 133. lapján), a melyben kimutatta, hogy a szláv *carb* és *králb* közt tulajdonkép művelődéstörténeti különbség van; a *carb* a görög-szláv kelet, *králb* pedig a latin-szláv nyugat kifejezése. A szerbeknél az intézmény (s bizonyára vele a szó is) magyar eredetű a XII. századból. Egyébiránt e különbségre már MIKLOSICH is reámutatott, mondván „Bulgaren und Russen ist *králb* unbekannt geblieben“ (SlavEl. 2.).*

Ilyen tárgyi alapról vizsgálván a magyar *király* szó eredetét, kétségbevonhatatlannak kell elfogadnunk, hogy szavunk csakis a latin műveltség alapján álló szláv nyugattól (horv., szlov., cseh-tót-lengy.) való átvétel lehet. S a ki ezzel ellenkező dolgot hirdet, annak állítására rá kell olvasnunk MLETIĆ Lj. szavait, mondván: „Wenn die Geschichte... ignorirt wird, kann... auch die Lautphysiologie nicht competent mithelfen“ (Arch. XX. 598.).

Az állami és a jogi élet szláv eredetű szavaiból felhozhatnék még másokat is (vö. *szavatol* < *svodz*, *poroszló* < *prstavz*, *dúsnok* < *dušnikz*, *pérel*, *vádol* stb.), a melyek a tárgyi és a hangtani momentumok gondos figyelembe vételével vallják, hogy szláv jövevényszavaink közt vannak olyanok, a melyek a görög (byzanci), viszont mások, a melyek a latin cultura hatása alatt álló szlávságtól valók. A ki pusztán csak hangtani alapról vizsgálódik, s e vizsgálataiból egyszersmind művelődéstörténeti következtetéseket von, igen könnyen a legnagyobb tévedésbe esik.

VI.

Már a *parázna* és *pülés* szavaknál is láttuk, milyen fontos dolog a szláv eredetű szavaink eredete megállapításában az illető szavak szláv nyelvi jelentésének a figyelembe vétele. A következő sorokban bemutatok két szót, a melyeknek már a jelentése is reámutat arra, hogyan, honnan kerülhettek a magyarba. Ez a két szó az *oláh* (rumäne) és az *olasz* (italiener). Mindkét szóról részletesen írtam folyóiratunk V: 433. és VI: 14. lapján, azért itt röviden csak a következőket mondom el.

* A mai or. *koról* szó valószínűen eredetileg csak fehér-orosz szó, s mint ilyen, lengyel hatás alatti elnevezés.

A kelta *Volcae* törzs nevéből a germánban *walho-* lett s itt ez volt a jelentése: a) kelta, b) romanizált kelta, c) francia, olasz. A szlávok e szót még az őshazában átvették a germánból s kétségtelen, hogy a szó itt, ez őshazában azt jelentette, a mit a germán szó. Ez a jelentés részben megvolt még a szlávok mai lakóhelyeik elfoglalása idején is az egyes szláv nyelvekben. Az ethnographiai viszonyok változásával: az oláhság balkáni előrenyomulásával a germánból lett szláv *vlach* (*wloch* ~ *voloch*) szónak a szláv nyelvekben módosult a jelentése, még pedig abban az irányban, hogy a nyelvek egy részében „oláh“, más részében „olasz“ lett a jelentése. A mai állapot ez:

A) bolg. *vláh* (oláh). szerb-horv. *vläh* (északkeleti nyelvtér.: oláh; Bosznia-Hercegovina—Ausztia-Magyarország: görög-keleti szerb; Dalmácia: morlacco), szlov. *vlah* („oláh“ JANEŽIČ, hangalakja miatt valószínűen irodalmi eredetű szó); hazai szlov. láški cigáni: oláh cigányok PÁVEL, Vashidegkút, 135.), or. *volòch*: *volòcha* ~ *vóloch*: *vólocha* (oláh);

B) Kaj.-horv. *vläh* (Italus, Latine szavaknál JAMBRESSICH), hazai szlov. *vläh* (Italus*), osztr. szlov. *läh* (Italus), t. *vlach* (Italiener, Loos szótára), cs. *vlach* (Italiener, JUNGSMANN szótára, *wläh* LINDE lengyel szótárában), lengy. *wloch* (Italiener, LINDE).

A mi *oláh* és *olasz* szavunk éppen jelentése alapján két különböző szláv nyelvből van átvéve, még pedig az *oláh* az A), az *olasz* pedig a B) alatt felsoroltak valamelyikéből. Nézetem szerint az *olasz*-t a kaj.-horv., hazai szlov. többes nom.-i *vlási*, illetőleg **ulási*, **uläsi* alakból vettük; a magyarban aztán ez a szó fejlődése: legrégebb m. alak **ulaszi*, ebből **ulasz* (lásd MNY. VI. 16.). Ez utóbbi alakból részint *ulosz*, részint *olasz* > *olosz*** > *olusz*.

Az *oláh* szó vagy szerb vagy bolgár nyelvi átvétel; az átvett szláv nyelvi alak itt **uläh*, **uläh* vagy **ulach*, **ulach*, a melyből a m.-ban **uläh(ch)* > *oláh* ~ *oláj* ~ *olá* (~ esetleg *holäh* is) > *aläh* fejlődött.*** A m. szóra legrégebb adatunk 1283-ból,

* Minthogy a hazai szlov.-ben szókezdő délszláv *vl-*: *vl-*-nek megmarad (vö. hazai szlov. *vläs* ~ *vlas'ě*, *vlaské* = osztr. szlov. *lās*, hazai szlov. *vlät* ~ *vlatovd'ě* = osztr. szlov. *lät* vö. PÁVEL, Vashidegkúti szlov. nyelv. 11., 12., 126.), ezért tehát a Kützmics által használt *vlah* nem okvetlen irodalmi eredetű (máskép PÁVEL i. h. 135.); teljesen szabályos hazai szlov. alak *vläj* vagy *vläj* (több. nom. *vläsi* vagy *vläsi*) volna.

** Az *ulosz* alak fejlődhetett az *olosz*ból is. — SIMONYI a Nyr. XXXIX. 259. lapján néhány megjegyzést tesz az általam feltételezett fejlődésre. Általánosságban megjegyzem, hogy én a régi magyar nyelvbeli adatokat sok tekintetben az uralkodó olvasástól eltérően olvasom s ezt alkalomadtán bővebben megokolom. Az *olasz* szóra tett megjegyzéseire pedig ezt felelem: szláv illabiális *ä*-ből a m.-ban *o*, tovább fejlődve *u* is lesz, vö. bolg. *mašteha* > m. *mostoha* > *mustoha* > *mustuha* (lásd Szláv jöv. ered. 32.), de sőt ilyen *ä*-ből lett m. *o* ismét *a*-vá is lesz. Szókezdő szláv *u-* > *o*-vá lesz, vö. *umoka* ~ *onoka* (lásd Szláv jöv. ered. 70.).

*** SIMONYI Nyr. XXXIX. 260. lapján erre a szóra is azt mondja, hogy a m.-ban csakis *o* volt a szókezdet s nem *u*. Az *olasz*ról mondottak ide is illenek.

latinositott alakban 1262-ből (KNAUZ Mon. Strig. I. 474. és Nyr. XXXIX. 260.) van. Az, hogy az *oláh* szó vagy a szerbből vagy a bolgárból való, következik a *vlach* szláv nyelvi jelentéseiből. Hangtanilag ezt rendkívül nehéz kifogástalanul bebizonyítani. A szó *v*-jével még boldogulunk; itt ASBÓTH helyes útmutatása szerint figyelembe kell vennünk a bolg. nyelvjárásokat, a hol szókezdő *v*-ből *u*, *u* is lehet (vö. MILETIĆ LJ.: Ostbulg. 89: *u'era*: *včera* helyett; *Ūrāca*) *Vrāca* helyett. A szláv *a*-ból lett m. *á*-t azonban nehéz megmagyaráznunk. ASBÓTH szerint itt olyan bolgár nyelvjárásból való a mi szavunk, a hol a szláv *a* még hosszú volt (indogerm.?), ez azonban teljesen helytelen feltevés. A szláv nyelvi szabályos quantitásbeli és kvalitásbeli viszonyok alapján, a melyek e szóban jelentkeznek (szerb *vlāh* ~ or. *volōch* ~ *volōcha* ~ cs. *vlāch*, lásd erre fentebb), a hosszú *á*-t csakis a csehből lehetne megfejtenünk. De ez az eredete szavunknak teljesen ki van zárva.

Az *oláh* — *olasz* szó tehát tanulságos példa arra, hogy szláv jövevényiszavaink kutatása terén igen sokszor a jelentés alapján is lehet vizsgálgódní s értékes eredményekhez jutni.

VII.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk szláv jövevényiszavaink kutatása terén az egyes szláv nyelvek közt észlelhető szókészletbeli különbségeket sem. Kétségtelen dolog ugyanis, hogy a szláv nyelvek közt ma nemcsak hangtani s alakbeli különbségek vannak, de vannak szókészletiek, lexikálisak is. Bármily csekélynek tartjuk is e különbségeket* (vö. JAGIĆ, Die slaw. Sprachen: Kultur der Gegenwart I. IX. 4.), mégis kutatásainkban e csekélynek tartottakat is figyelmünkre kell méltatnunk. Vegyünk néhány példát olyan szláv eredetű szavaink közül, a melyek a szlávoknál eredetiek s aztán olyanokat, a melyek itt is kölcsönöztek. E példák ezek:

derék, régebbi alak *drék*, alakváltozat *derik*. Hogy e szavunk egy szláv **drěkz* átvétele, kétségtelen. Igen ám, de hasonló szó csak a következő szláv nyelvekben van: szerb-horv. [ča- és kaj-nyelvj.]: *drečan*, *dričan* (melléknévi szárm. *drěk-*, *drik*-ből), szlov. *drěk*, tót *driek*, morva-cs. *dryčnij* (melléknévi származék, lásd BARN EtWb. 223., 232.), kisor. *drik* (és származék *dričnij* ZEL és CSOPEI). Nincs meg a szó a csehországi csehben, a lengyelben, a nagyoroszban, a bolgárban, a što-nyelvj. szerb-horvátban. A ki már most azt hirdetné, hogy a mi *derék* szavunk a tanú reá, hogy a **drěkz* még a IX., X. században a bolgár-szlávban megvolt, s e bizonyításában még arra is hivatkoznék, hogy a **drěkz* eredeti szláv szó lévén, valamikor a bolgárban

* Hogy az indogermán nyelveken belül tapasztalható szókészletbeli különbségeket esetről esetre hogyan kell megítélni, arra vö. MEILLET-PRINTZ: Einführung in die vergl. Grammatik 232. s köv. l.

meg kellett hogy legyen, nézetem szerint a magyar szót helytelenül világitaná meg.

ablak, legrégebbi adatunk reá az Ehrenfeld-Codexből van. Már VERANCICS FAUSTUS is tudta (lásd Diction. 120.), hogy a mi *ablak* szavunk a szláv *oblokból* való. Igen ám, de szó csak a következő szláv nyelvekben fordul elő: *ča-horv. oblok* (gen. *oblōka*: fenestra, fenestra rotunda VERANCICS, MICALIA, VOLTIGGI, ŠTULLI, JAGIĆ Testam. Dan. VI. 10.), *kaj-horv. oblok* (fenestra HAD., JAMBR., BELLOSZT.), hazai szlov. *oblok* (fenestra PÁVEL, Vashidegkuti szlov. nyelvj. 17.), *oblok* (gen. *oblōka* PLETERŠ., Szlov. sil. 16.), t. *oblok* (halbfenster, bogenförmiges fenster JUNGM., BERNOLÁK), *kisor. oblok, obolok* (fenster ŽEL). A szóról azt tanítják, hogy az *obls* (rotundus, lásd VONDRÁK Vergl. Gr. I. 165., 436., 456.) származéka. Az egyházi szláv emlékekben a „fenestra“ mindenkor *okno* vagy *okno* szavakkal van fordítva, **oblok* ez emlékekben nem fordul elő. Nem található meg a szó a csehben, a lengyelben, az oroszban, a bolgárban, a što-nyelvj. szerb-horvátban, az osztr. szlovénben. A ki már most azt hirdeti, hogy a m. *ablak* bizonyíték a mellett, hogy a szó a IX., X. században megvolt a bolgárban is s a mi szavunk innen való, nézetem szerint, helytelen dolgot hirdet.

Az eredeti szláv szavak után lássunk olyan jövevényt is, a mely a szlávban is kölcsönzött. Itt előre kell bocsátanom, hogy a szláv nyelvek jövevénytisztaival a kutatások nagyon is a kezdet kezdetén vannak. A legfontosabb jövevényekről, értem a germán-német szavakról még az alapelvek sincsenek tisztázva. Tanulságos az a kritika, a melyet MURKO MÁTYÁS az e tárgyról irt legjobb értekezéséről, UHLENBECK dolgozatáról (közölve az Archiv. für sl. Phil. XV.-ben és innen NyKözl. XXV. 53.) „Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslawen“ cz. tanulmányában (Mitteilungen der Anthrop. Gesellschaft, Wien, XXXV., XXXVI. köt., az ide való helyeket XXXVI. köt. 107—109. lapokon) közölte. UHLENBECK pl. azt mondja, hogy volt egy germán eredetű ó-bolgár **dękz* (= *dank*, vö. Arch. XV. 486), a mire kétségtelenül mutat a cseh *děk*, lengy. *dzięk*, *kisor. djaka*, mert ezek olyan szabályos hangmegfelelést mutatnak, a mi csak eredeti szavakon észlelhető. MURKO erre igen helyesen ezt mondja: „Ebenso bedenklich sind verschiedene als „aksl.“ aus den lebenden slawischen Sprachen erschlossene Wörter, wie . . . [**dękz*] . . . č. *děk*, *dika*, p. *dzięk*, klr. *djaka*, die jedermann, der das Lexikon dieser Sprachen ein wenig im Kopfe hat, als typische auf den é. p. klein- und weissrussischen Boden beschränkte Wörter bekannt sind. Die Erschliessung eines „aksl. **dękz*“ ist in solchen Fällen eine leere Formel, die eventuell nur für die Einreihung der betreffenden Wörter im Lexikon einen Wert hat . . .“ Csakis „leere Formel“, mikor UHLENBECK a szláv nyelvi alakok alapján kihozta, hogy a „konyha“ ó-bolg. neve **kuchьnja*, a „pohár“-é pedig **pecharь* volna (Arch. XV. 488., 490.), a mely kikövetkeztetett alakokról nem szabad azt tanítanunk (lásd NyK. XXV.

54., 55.), hogy a magyar szók belőlük származtak. Vegyük először a *konyha*, aztán a *pohár* szót:

konyha, írott alakváltozatai *cuhnam* ezei, *Kuhnyah* eg OklSz., *chohyna*, Beszt.-szój., *kohnia* Schlägli-szój. *kohnaedene* c Bécsi-k. 318., *kochnia* NySz. Ez alakváltozatok alapján fel kell tenniünk, hogy nyelvünkben a szónak ez a fejlődése: régi m. **kuh(ch)inyá*, ebből részint *kuh(ch)nya* > *koh(ch)nya*, részint *koh(ch)nya* > *koh(ch)nya*; a mai *konyha* < *kohnya*-ból. E fejlődés alapján az átvett alak háromtagú volt (máskép, de hibásan MIKL. SlavEl., ASBÓTH Szláv szók 24. stb.), s az átadó nyelvben a szó *kuh(ch)inja*-nak hangzott. Melyik az az átadó nyelv? A lat. *coquina* > vulg. lat. *cōcina*-ból (olv. *kokīna*) a felném. hangmozditással *kuchīna*, *chuhhīna* lett (vö. KLUGE⁶), ebből a m. szó *-nya* szövége magyarázatlan. A felném. szó a szlávtságba átkerülvén az *-y(i)nja* csoportú szavak analogiájára lett a szlávban *kuch(h)ŷynja*. A szöveg alapján a mi szavunk szláv eredetű. Igen, de melyik szláv nyelvből? A szlávtságban a szónak ez a története:

szlov. *kūhinja* (küche MEGISER, PLETER., JANEŽ., Arch. VIII. 436., alakv. *kuhŷna* MURKO Zur Gesch. 98.; hogy *kūhnja* = „küche“ van-e, vö. PLETER., MIKL. SlavEl., EtWb., MURKO 97., nincs kimutatva), hazai szlov. *kūnya* (küche Szlow. sil., KOSSITS Nyelvt., PÁVEL 61., ez egy régebbi **kūjnya* < **kūhnya* szóból). ča-horv. *kūhiŷna* (id., glag. eml. Rad. VII. 79., 98., 106., 111., VERANCS., alakv. *kujŷna* MURKO Zur Gesch. 97.), što-nyelvj. egy részében *kūna* (id. VUK.³, feltűnő *n ~ ŷ* helyett, elterjedve csakis Hercegovinában), t. *kuchyŷna* id., cs. *kuchyně* id., lengy. *kuchnia* id.

Ki van már most mutatva, hogy nem volt meg a szó az oroszban, a bolgárban, a szerb nyelv nagy részében, s ha ma megvan, ennek ez a története: a lengyel *kuchnia*-ból lett az or. *kūchiŷna* (id., ŽEL., PAWL., DALJ.³, MIKL. EtWb.), az oroszból átkerült a bolgárba s itt a szó JIREČEK Cesty 30 szerint *kūchiŷna*-ta (sic!). Erről a bolg. *kūchiŷna* alakról, a mely semmiféle szótárban említve nincs, ROMANSKY a WEIGAND-féle Jahresbericht XV. 116. lapján ezt írja: „Im Bulgarischen ist *kūhnja* wohl ein literarisches Lehnwort aus dem Russischen“. Az előadottak alapján bizonyos, hogy a m. *konyha* nem lehet bolgár eredetű.

pohár, alakváltozatai *pahár* Beszt.-szój., MTsz., tn.-ben OklSz., *povár*, *puhár*, *puhar* MTsz., a régi nyelvben s ma itt-ott nyelvjárá-sokban ragozva: *pohárt*, *pohárok* Kr., Nyr. XVI. 248. Az a nézetem, hogy ez alakváltozatok egy régebbi m. **pehár*, esetleg **pehári* alakból valók. Hangtanilag a szót kétféle módon magyarázhatjuk, még pedig tarthatjuk ó-felnémet korszakbeli bajor nyelvjárási jövevénynek, tarthatjuk azonban szláv közvetítéssel kerültnek is. A lat. *bicārium*-ból (alakv. *picārium*) az ó-felném.-ben *bēhhāri* lett (PAUL, Grundr. I.² 335.), bajor nyelvjárási ejtéssel *pēhhāri*.* Ebből a

* A *p* lehet latin eredetű is; más magyarázatot olv. KÖRTING *b a c a r* alatt, WALDE *bacrio* alatt.

m.-ban **pehári* > **pehár* > *pohár*, a mely utóbbi alakból részint *pahár*, részint *puhár* (e fejlődés megokolását l. MNy. VI. 119.). A bajor nyelvjárási ó-feln. *pēhhāri* azonban átment a szláv nyelvekbe is, s itt ezt találjuk: szerb-horv. ōtő-nyelvj. *pēhār* (poculum, ragusai adat VUK.³, *pēhar*: fatál Rad. 65:169.; 139:240.), ča-nyelvj. *pehar* (id. VERANCICS), kaj.-nyelvj. *pehār* (id. BELLOSZT., JAMBR.) | szlov. *pehār* (becher, backkorb, bienenstrohkorb PLETER.), hazai szlov. *pehār* (poculum Szlow. sill., *pājār* PÁVEL 104.). Hangtani-lag kifogástalanul magyarázható *pohár* szavunk a szerb-horv.-szlov. *pēhar* ~ *pehār*-ból is. Csak azt nem szabad feltennünk, hogy a mi szavunk ó-bolgár eredetű (vö. ASBÓTH, Izvj. VII. 4:280.); az ó-bolg. emlékekben a „poculum, calix“ neve *čāša*, *potirь*; *peh(ch)arь* azonban sehol sem olvasható. Nincs meg a szó a mai szláv nyelvek közül a tótban, a csehben, a lengyelben, az oroszban, a bolgárban, a ōtő-nyelvj. szerb-horvát nagy részében.* Nyelvemlékekből sem mutatható ki egykori előfordulása. Épp azért egy fölvetett ó-bolg. **peh(ch)arь* tiszta formula, a melylyel a magyar *pohár* eredete kérdésénél dolgoznunk nem szabad.

E példákat szaporíthatnám; kimutathatnék sok olyan szláv eredetű magyar szót, a mely se az ó-egyházi szlávban, se a bolgár nyelv történetében, nyelvjárásaiban nem fordul elő. Jól tudom, hogy szavak ki szoktak veszni is a nyelvekből; így pl. a *besēda* (= m. *beszéd* lásd MNy. VI. 66.), *gats* (= m. *gát* „damm, wehr“), *chlъmъ* (= m. *halom*) stb. szavak, a melyek ma, a bolgárt kivéve, az összes szláv nyelvekben megvannak, bizonyára a bolgárból csakis a nyelvtörténeti korban veszték el, a használatból csakis ekkor avultak ki. Ha azonban egy-egy akár eredeti, akár kölcsönzött szónak a szláv nyelvi előfordulásában bizonyos rendszert, szabályosságot lehet kimutatni, pl. hogy csakis a tót-cseh-lengyelben, vagy csakis a tót-szlovén-horvátban stb. fordul elő, akkor az ilyen szókészleti szabályos különbséget szláv jövevény-szavaink kutatásában figyelmen kívül hagynunk nem szabad.

A szlavisták a szláv nyelvekben észlelhető mai szókészleti különbségeket mindig felhasználták, valahányszor egy-egy ó-egyházi szláv nyelvemlék eredete kérdésével foglalkoztak. Ezzel az eljárásukkal tehát elismerték, hogy a szláv nyelvek közt szókészleti különbségek e nyelvemlékek fordítása, leírása idejében: a IX., X., XI. században is voltak. Így pl. JAGIĆ a „Codex Marianus“ iratása helyéről ezt mondja (468. l.): Különösen fontos, hogy codexünk az ó-bolgár nyelvemlékekben rendesen használt „kakas“ jelentésű *kurъ* helyett *kokotъ* szót ír. Kétségtelen, hogy e szó akkor került e nyelvemlékbe, a mikor a szerb-horvát nyelv területén valahol délen ez emléket másolták. Mint hogy a tiszta

* A magyarból valók t. *pohár* (BERNOL.), kisor. *pōhar*, *puhar* (esetleg közvetlenül a lengy.-ből, Sborn. Lam. 232., VRABELJ, Ugorf. spiv. I. 15., ZEL.), lengy. *puhar*, *puchar* (ein grosser trinkbecher LINDE), oláh *pahar* (DAMÉ, *pohar* WEIGAND Jahresber. VII. 123.); az oláhból bolg. *paharь* (glas CANKOFF 36., 48., pokal, krug GEROFF).

ča-nyelvjárást beszélő horvátok a „kakast“ mai napig *petèh*-nek hívják, azt kell feltennünk, hogy codexünket a szerb-horv. nyelvterület délnyugati területén (s itt is a délibb és keletibb részekén) másolták, ott, a hol mai napig is él a *kokot* szó. — Egy másik kiváló szlavista, VONDRÁK W. a „Savina kniga“ ó-bolgár nyelvemlék másolása helyét többek közt azon az alapon is a tót-kis-orosz nyelvhatárra helyezi (lásd legutóbb is Revue slav. I. 147.), mert ez emlékekben az ó-bolg. emlékekben rendszeren használt *gostinnica* (πανδοχεῖον stabulum) helyett *gospoda* van írva; *gospoda* pedig a mai szláv nyelvek közül csakis a következő nyelvekben van meg hasonló jelentésben: cseh (*hospoda*: herberge, wirtshaus), tót (*hospoda*: herberge, quartier), lengy. (*gospoda*: herberge, wirtshaus), kisor. (*hospoda*: herberge, wirtshaus).

Több idevágó példát idézhetnék JAGÍC kiváló művéből, a „Zur Entstehungsgeschichte“-ből, de elég legyen a fentemlített kettő annak igazolására, hogy a szakemberek szerint a szláv nyelvekben lexikális különbségek a IX., X., XI. század folyamán is voltak. Nagyon valószínű, hogy az egységesnek képzelt ősszláv nyelv a Kr. utáni legelső századokban is nem egységes, csupán kevesebb különbséget feltüntető nyelv volt (vö. JAGÍC, Die slaw. Sprachen: Kultur der Gegenwart I: IX. 3: „Auch die Trennung der einst mehr einheitlichen Sprache in grössere Dialekte . . . mag spätestens in den ersten Jahrhunderten unserer Zeitrechnung sich vollzogen haben . . .“). Ez egységesnek képzelt alapnyelvben a megkülönböztető fősajátságok azonban nemcsak hangtaniak voltak, hanem bizonyára voltak, habár kisebb számmal, alaktaniak (vö. pl. az *-atjo* képzőt, a mely csupán a szerb-horv.-ban van meg VONDRÁK Vergl. Gr. I. 450.), jelentés-taniak (vö. pl. az *-isko* és *-ište* képző szerepét LESKIEN, Gr. d. altb. Spr. 1909. 66. §), szókészletiek (vö. a már említettekén kívül CONEV B.: „КѢМЪ istorijata na bŕlgarski ezikъ“ műve végén a szókészleti bizonyításokat). Az alapnyelvben hullámszerűen nemcsak hangsajátságokat, hanem lexikális eltéréseket is el lehet képzelni.

A magyar nyelv szláv jövevényeinek kutatásában tekintetbe kell tehát vennünk a szláv nyelvek terén észlelhető szókészlet-i különbségeket is. Ilyen különbségek a szláv nyelvekben a IX., X., XI. században is voltak. S a ki e különbségeket figyelembe nem veszi s csupán azért, mert a szó eredeti szláv szó (ha a szlávban is jövevény, akkor kissé más a helyzet), vagy mert a magyarban szláv jövevényként előfordul, azt állítja, hogy az illető szónak meg kellett lennie az ó-egyházi szlávban, illetőleg a bolgárban, igen könnyen a legnagyobb hibát követi el. Könnyű dolog egy-egy szó mellé oda tenni a csillagot, jövevényyszavak kutatásánál azonban a sok megcsillagozott alakból csak a legnagyobb óvatossággal szabad műveltségi hatásokra következtennünk.

(Folytatjuk.)

MELICH JÁNOS.